

Morality and Alienation: A Criticism of Railton's Account of Consequentialism

Minoo Hojjat*

Received: 21/10/2018 | Accepted: 13/01/2019

Abstract

In recent decades, one of the challenges facing morality is its alleged conflict with what are among the most important contributors to human well-being. It is claimed that adopting moral theories may alienate one from that which makes one's life worthwhile, such as her affections, her personal commitments, as well as from other people. In his paper, 'Alienation, Consequentialism, and the Demands of Morality', Railton attempts to answer this objection from a consequentialist point of view. For this purpose, he has formulated a new version of consequentialism, which he calls sophisticated consequentialism. This version, he thinks, avoids the problem of necessitating alienation. This paper first provides an explanation of Railton's formulation of consequentialism and then goes on to criticize the solution he has devised for the problem of alienation by using this formulation and while showing certain incoherencies in the proposed formulation, refuses to accept it as a new version of consequentialism. It is also argued that there are problems in how Railton's account solves the problem of alienation which ultimately render it non-consequentialist.

Keywords

consequentialism, morality, alienation, factors of human happiness, Railton, sophisticated consequentialism.

* Assistant Professor of Islamic Education, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran | m-hojjat@sbu.ac.ir

Introduction

For almost half a century, some normative theories of ethics have been criticized on the grounds that living up to their demands may alienate one from one's personal commitments, one's affections, or one's intimates. The question is that if our actions are supposed to be ultimately motivated by morality, is there any room left for our other commitments such as love, friendship, and various spontaneous actions, which are among the most basic components of happiness and of what make our life worthwhile. In reality, if a moral theory guides us towards a moral life that results in our alienation from these crucial elements, it means that it has an incompatible conflict with what constitutes our well-being, and this gives us sufficient reason for refusing it. In his paper, *Alienation, consequentialism, and the demands of morality* Peter Railton tries to answer to this objection on behalf of consequentialist theories. In order to do so, he presents a version of consequentialism that he thinks may reduce the problem of alienation in morality. This paper examines and criticizes the way Railton's proposal tries to solve the problem.

Railton's Defence of Consequentialism

Aiming to present a version of consequentialism that does not alienate us from what makes our lives worthwhile, Railton proposes a distinction between subjective consequentialism and objective consequentialism and advocates what he calls sophisticated consequentialism, which he defines as a standing commitment to leading an objectively consequentialist life but not to a particular form of decision making, therefore avoiding any obligation for seeking to lead a subjectively consequentialist life. To bring about the best outcome, a sophisticated consequentialist may take into consideration everything other than the outcome of a certain action; because she realizes that if individuals possess certain enduring motivational patterns, character traits, or *prima facie* commitments to rules, the overall result would be better, even though they would miss some opportunities to maximize the good. For example, she may inculcate in himself certain dispositions to act rapidly in emergencies when there is no opportunity for consequentialist deliberations. This conception of consequentialism, according to Railton, not only permits our enduring commitments and personal relations, but also sees them as necessary, and therefore does not result in alienation. However, Railton believes that alienation is not always undesirable; he mentions cases in which, in a conflict between moral judgements and non-alienation, the former has a greater claim on us.

Criticism of Railton's Project

Three aspects of Railton's project are susceptible to criticism: his axiology; the

distinctions he proposes between subjective, objective, and sophisticated hedonism or consequentialism; and his success in solving the problem through making these distinctions. The first objection concerns the apparently incorrect supposition he has that intention is voluntary and considers it possible to refrain from seeking happiness in order to become happy. This assumption seems problematic since having such an intention demands a contradictory will. But the main problem is the second one which concerns the distinction he proposes between objective consequentialism and sophisticated consequentialism, which does not seem acceptable. Moreover, *with respect to the actions of the agent who is obligated to them*, there is no difference between those views and subjective consequentialisms: According to all three views, one must first define what maximizes one's happiness and, at the same time, has no choice but to choose actions based on this very knowledge that he himself has attained. Given that these distinctions as well as the advantage Railton assumes for sophisticated consequentialism are the basis of his argument in dealing with the problem of alienation, his argument fails if one does not accept these distinctions.

It seems however, that what Railton undertakes through making these distinctions is providing a more comprehensive understanding of the way we promote maximal good i.e., he views "considering the consequences" not as an individual's narrow focus at a specific point in time on the consequences of what she does, but as a consideration of the consequences of one's actions from a wider and deeper perspective.

However, this project needs to meet two conditions in order to be successful: firstly, it should be able to show that non-alienation from what is valuable to us always eventually gives rise to more good and secondly, if it seeks to distinguish between that which leads to more good from that which does not, it requires certain *consequentialist* tools; but Railton can neither show that point, nor has access to these tools. As a result, it seems that he should either withdraw his claim or abandon pure consequentialism.

Conclusion

Railton tries to present a more well-thought-out version of consequentialism. However, firstly, the basis of his argument, i.e. dividing of consequentialism to subjective, objective, and sophisticated forms is disputable, and secondly, even if his proposal is examined independent of this argument, it consists of non-established claims and also requires deviation from pure consequentialism. Railton seeks a deliberated way for moral decision-making which takes into account all reasonable considerations, but, on the one hand, such a theory, if possible, cannot be purely consequentialist, and on the other hand, considerations which play a role in morality are so extensive and complicated that the possibility of successfully incorporating them in a single theory seems very unlikely.

References

- Parfit, D. (1984). *Reasons and Persons*. Oxford: Clarendon Press.
- Railton, P. (Spring, 1984). Alienation, Consequentialism and the Demands of Morality. *Philosophy & Public Affairs*. 13(2), 134-171.
- Scheffler, S. (1994). The rejection of consequentialism: A philosophical investigation of the considerations underlying rival moral conceptions. doi: 10.1086/292695
- Sidgwick, H. (1907). *The Methods of Ethics*. (7th Edition). London: Macmillan.
- Sinnott-Armstrong, W. (2015). Consequentialism. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2015). Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/win2015/entries/consequentialism/>.
- Smart, J. J. & Williams, B. (1973). *Utilitarianism: For and against*. Cambridge University Press.
- Stocker, M. (1977). The schizophrenia of modern ethical theories. *The Journal of philosophy*. 73 (14). 453-466.
- Williams, B. (2006). *Ethics and the Limits of Philosophy*. London and New York: Routledge.

اخلاقی زیستن و بیگانگی؛ نقدی بر تقریر ریلتون از پیامدنگری

مینو حجت*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۷/۲۹ | تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۰/۲۳

چکیده

یکی از چالش‌های پیش‌روی اخلاق، در دهه‌های اخیر، ادعای عدم سازگاری اخلاق با اموری است که از جمله مهم‌ترین عوامل سازنده سعادتمندی انسان‌اند. ادعا شده است که گاه تبعیت از نظریه‌های اخلاقی شخص را با بعضی از امور بسیار ارزشمند زندگی او، از جمله عواطف و تعهدات شخصی‌اش و نیز از دیگر انسان‌ها بیگانه می‌سازد. ریلتون در مقاله «بیگانگی، پیامدنگری و اقتضانات اخلاقی بودن» سعی می‌کند که از جانب دیدگاه پیامدنگری به این ایراد پاسخ گوید. او، به این منظور، تقریری از پیامدنگری را، تحت عنوان «پیامدنگری سنجیده‌کارانه»، مطرح می‌سازد که در نظر او، از اقتضای بیگانگی می‌رهد. این مقاله، پس از توضیح تقریر ریلتون از پیامدنگری، به نقد تدبیری می‌پردازد که او از طریق طرح این تقریر برای حل معضل بیگانگی اندیشیده است و ضمن نشان دادن بعضی تعارضات در دیدگاه پیشنهاد شده، آن را به عنوان نوعی متمایز نمی‌پذیرد. توفیق تقریر مذکور در حل مشکل بیگانگی را نیز با مشکلاتی مواجه می‌بیند که به عدول از دیدگاه پیامدنگرانه می‌انجامد.

کلیدواژه‌ها

پیامدنگری، اخلاقی زیستن، بیگانگی، مؤلفه‌های سعادت انسان، ریلتون، پیامدنگری سنجیده‌کارانه.

m-hojjat@sbu.ac.ir

* استادیار گروه معارف، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

۱. مقدمه

در مناقشه ماندگار میان طرفداران نظریه‌های هنجاری اخلاق هر یک از این نظریه‌های به انحاء مختلف مورد دفاع، نقد، بازنگری و حک و اصلاح قرار گرفته‌اند و البته، بر سر هیچ‌یک از این مواضع هم اجماعی حاصل نیامده است. صرف نظر از این که این نکته خود می‌تواند بیانگر واقعیات قابل تأملی در باب این نظریه‌ها و مسئله‌ای که در صدد حل آن‌اند، باشد، هر یک از این تلاش‌ها می‌تواند پرتوی تازه‌ای بر مسئله بیفکند. پتر ریلتون^۱ در مقاله «بیگانگی، پیامدنگری و اقتضانات اخلاقی بودن» بر آن است که تقریری از پیامدنگری به دست دهد که معروض برخی اشکالات وارد بر این نظریه نباشد. چه بسا مشکلی که ریلتون در این مقاله به آن می‌پردازد، اختصاص به پیامدنگری نداشته باشد، ولی ریلتون در مقام پاسخ‌گویی به این مشکل تنها از جانب پیامدنگری است.

از حدود نیم قرن پیش بعضی از فیلسوفان نظریه‌های هنجاری مطرح در حوزه اخلاق را از این حیث مورد نقد قرار داده‌اند که تبعیت از آنها موجب بیگانگی شخص، از جمله با عواطفش و با نزدیکانش، است. مایکل استاکر^۲ معتقد است که این نظریات، با بی‌توجهی به انگیزه‌ها و با تمرکز بیش از حد بر وظیفه، درستی و تکلیف، مایه روان‌گسیختگی^۳ فردی می‌شوند که می‌خواهد اخلاقی زندگی کند. او معتقد است که اگر یکی از انگیزه‌های فرد، در ارتباط او با شخصی دیگر، دلیلی باشد که این نظریه‌های در اختیار او می‌نهند، دیگر ارتباط او ارتباطی از نوع عشق یا دوستی یا عاطفه و امثال اینها نخواهد بود؛ چون ارتباطش به خاطر خود آن شخص نیست، بلکه وظیفه یا خیری که از این طریق ایجاد می‌شود مد نظر اوست (Stocker, 1976, pp. 455, 458). برنارد ویلیامز^۴ هم معتقد است که اگر از شخص بخواهیم که به خاطر فایده جمعی از طرح و تصمیم شخصی‌اش کنار بکشد، او را از اعمال و اعتقاداتش بیگانه کرده‌ایم (see Williams, 1973, p. 116) او نیز بر لزوم ارتباط میان حکم اخلاقی و امیال شخص تأکید می‌ورزد و هر دوی آنها غفلت نظریه‌های اخلاقی از روابط شخصی را مورد انتقاد قرار می‌دهند (see Stocker, 1976, p. 464; Williams, 1985, ch. 4).

مقاله ریلتون با این جمله آغاز می‌شود: «مطابق با اقتضانات اخلاقی بودن زندگی کردن بیگانگی به بار می‌آورد. بیگانگی با تعهدات شخصی خود، با احساسات یا عواطف خود، با انسان‌های دیگر، یا حتی با خود اخلاقی بودن» (Railton, 1984, p. 134). مسئله این است که اگر قرار باشد که اعمال ما در نهایت، با داعی اخلاقی انجام گیرد چه جایی برای دیگر تعهدات مان باقی می‌ماند. کسی که قصد دارد کاملاً اخلاقی

1. Peter Railton
2. alienation
3. Michael Stocker
4. schizophrenia
5. Bernard Williams

زندگی کند، سعی می‌کند که در همهٔ افعالش از حکم اخلاق پیروی کند و بنا براین، به فرض، محبت به نزدیکانش هم از انگیزه‌های اخلاقی سرچشمه می‌گیرد. در این صورت احساسات و عواطف نقش تعیین‌کننده‌ای در کارهای محبت‌آمیز او نخواهند داشت و این موجب می‌شود که شخص از عواطفش و نیز از نزدیکان خود بیگانه شود. ریلتون این بیگانگی را در قالب مثال‌های گویا و ظریفی به ما نشان می‌دهد.^۱

مشکلی که پیش می‌آید را می‌توان این‌گونه صورت‌بندی کرد: از طرفی عشق، دوستی‌ها و بعضی اعمال خودانگیزخته از اساسی‌ترین مؤلفه‌های سعادت و از مهمترین عواملی‌اند که حضورشان زندگی را ارز شمند می‌سازد. از سویی دیگر حکم اخلاق در میان احکام هنجاری دیگر از کیفیتی ویژه برخوردار است؛ از این حیث که هیچ‌گاه هنگام تعارض با هر حکم دیگری عقب‌نشینی نمی‌کند. در تعیین تکلیف ما در امور عملی، به‌ویژه حین تعارض احکام هنجاری مختلف، اخلاق آخرین محکمه و فیصله‌بخش همهٔ دعواهاست؛ زیرا قرار است تعیین کند که با در نظر گرفتن همه چیز، کار در دست چه کاری است؛ حال اگر نظریه‌های اخلاقی ما را به اخلاقی زیستی سوق دهند که به بیگانگی از آن امور ارزشمند بیانجامد، به این معناست که آن نظریه‌ها با آنچه از مؤلفه‌های اساسی سعادت انسان است، تعارضی آشتی‌ناپذیر دارند و این برای عدم قبول آن نظریه‌ها بس است.

سعی ریلتون، در این مقاله، پیدا کردن راه حلی برای این مشکل صرفاً از جانب نظریه‌های پیامدنگرانه است - هرچند از جانب نظریه‌های وظیفه‌نگرانه هم آن راه حل را تا اندازه‌ای قابل استفاده می‌داند؛ راه حل او برای این کار پیش نهادن تقریری از پیامدنگری است که در نظر او، گرفتار مشکل مذکور نیست. او مفهوم «خیر» را که در پیامدنگری نقش اساسی ایفا می‌کند، توضیح می‌دهد و معنای خاصی را برای آن قابل دفاع می‌داند، سپس تقریر ویژه‌ای از پیامدنگری را به عنوان نوع متفاوتی پیشنهاد می‌دهد و نشان می‌دهد که این نوع پیامدنگری از مشکلات مورد بحث می‌رهد. مقاله حاضر، با صرف نظر از این که آیا اخلاق گاه با مشکل بیگانه ساختن انسان مواجه است یا نه و نظریات مختلف هنجاری هر یک به چه میزان با این مشکل دست‌به‌گریبانند و اگر هستند، آیا این مشکل قابل رفع است یا نه و اگر هست، چگونه؟ ضمن بررسی و نقد سه مدعای عمده ریلتون، تنها به این مسئله می‌پردازد که آیا شرحی که او از پیامدنگری ارائه می‌کند، می‌تواند جواب‌گوی مشکل مذکور باشد یا خیر.

۲. دفاع ریلتون از پیامدنگری

ریلتون ابتدا - در قالب دو مثال - بیگانگی حاصل از اخلاقی بودن را نشان می‌دهد. این مثال‌ها رابطهٔ محبت‌آمیز و حمایت‌گرانهٔ یک شخص با همسرش و شخص دیگری با دوستش را تصویر می‌کنند: جان در توجیه حساسیت زیاد خود نسبت به نیازهای همسرش، به ضرورت داشتن چنین روابطی برای این که

۱. برای بحثی عام و تاریخی در بارهٔ بیگانگی می‌توانید رجوع کنید به: Schacht, 1971.

زندگی زیبا و قابل تحمل باشد، اشاره می‌کند و لیزا در برابر تشکر دوستش هلن، به خاطر مراقبت چندین ماهه از او در دوران افسردگی‌اش، توضیح می‌دهد که این رسم دوستی است و هر دوی آنها برای چنین کارهایی تحت هر شرایطی آماده‌اند. می‌توان گفت که جان از منظری پیامدنگرانه رابطه خود با همسرش را شکل می‌دهد و لیزا از منظری وظیفه‌نگرانه رابطه‌اش با دوست خود را پیش می‌برد، اما ریلتون در هر دوی این روابط جای چیزی را خالی می‌بیند و آن نظرگاهی شخصی‌تر نسبت به دوست یا همسر است، نظرگاهی که از آن منظر خود رابطه دلیل عمل مشفقانه است و نه این که دلیل دیگری واسطه این نوع عمل باشد، اما در مورد جان و هلن «نظرگاهی انتزاعی و تعمیم‌گرانه واسطه پاسخ‌های آنان به دیگران و به احساسات خودشان است» (Railton, 1984, p. 137). از این حیث هر دو نمایانگر بیگانگی‌اند و حتی ممکن است که آن و لیزا با شنیدن پاسخ آنان کمی رنجیده شوند. این بیگانگی‌ها می‌توانند زمینه‌ساز درد و رنج‌هایی برای خودِ فاعل یا برای دیگران باشند. در عین حال، ممکن است گمان شود که این فرارفتن از نظرگاه شخصی اقتضای اخلاقی بودن است؛ چون داشتن یک نظام اخلاقی به معنای هدایت شدن به وسیله احکام عام و غیرشخصی است؛ و بنابراین جان و هلن «اخلاقی» عمل کرده‌اند، اما سؤال این است که آیا لازم نیست شرح همه‌جانبه‌تری از اخلاق ارائه دهیم تا دست‌کم با روابط عاشقانه، دوستی‌ها و اعمال خودانگیخته‌ای که از مهمترین عوامل ارزش‌دهنده به زندگی ما هستند، در تعارض نباشد؟ ریلتون چنین کاری را لازم می‌بیند.

دفاع ریلتون از پیامدنگری بر این نکته اساسی مبتنی است که در پی بهترین پیامدها یا در پی شادکامی بودن، نمی‌تواند با هیچ چیز خوبی در تعارض قرار گیرد و به تعبیر دیگر، با هر امر ارزشمندی قابل جمع است. بنابراین، به نظر او می‌توان شرح قابل دفاعی از پیامدنگری ارائه داد که شرط فوق را برآورد. از آنجا که پیامدنگری دیدگاهی است که درستی را بر حسب سهیم شدن در خیر ارزیابی می‌کند، برای روشن بودن پیامدنگری روشن بودن مراد از «خیر» نیز لازم است. ریلتون با نظر لذت‌انگاران در باب خیر همداستان نیست. او نه ارزش ذاتی را منحصر در صرف حالات ذهنی می‌داند و نه همه ارزش‌های ذاتی را صرفاً به یک ارزش، یعنی شادکامی^۱، فرومی‌کاهد، بلکه رویکردی متکثرانگاره^۲ به «خیر» دارد. او، در عین اشاره به این که گویا شادکامی در بردارنده همه خیرهاست، معتقد است که می‌توان به طور موازی به غایات متعدد دیگری نیز متعهد بود (Railton, 1984, p. 145)، یعنی با این که شادکامی هدف نهایی است، می‌توان اهداف مستقل دیگری هم به موازات آن داشت. به نظر او می‌توان، برای

1. hedonistic
2. happiness
3. pluralistic

شادکامی بیشتر، به غایاتی فارغ از شادکامی‌ای که می‌آفرینند، متعهد بود و از آن طریق شادکامی آفرید. او - با این توضیح - به متناقض‌نمای لذت‌جویی^۱ می‌پردازد، یعنی این که غایت زندگی خود را رسیدن به بیشترین شادکامی قرار دادن گاه شخص را از آن چه بیشترین شادکامی‌ها را ایجاد می‌کند، محروم می‌سازد. این تناقضی عملی است از این قرار که گویی لذت‌جو نباید لذت‌جو باشد. ریلتون، برای حل این تناقض، دو نوع لذت‌جویی (ذهنی و عینی) را از هم تفکیک می‌کند و بنا بر آن «لذت‌جویی سنجیده‌کارانه» را مطرح می‌سازد. سپس بر همان قیاس دو نوع پیامدنگری (ذهنی و عینی) را از هم بازمی‌شناسد و پیامدنگری سنجیده‌کارانه را پیشنهاد می‌کند.

«لذت‌جویی ذهنی^۲ این نگرش است که باید نظرگاه لذت‌جویانه را در عمل اختیار کنیم، یعنی باید تا آنجا که ممکن است بکوشیم تا معین کنیم که کدام فعل محتمل‌تر به نظر می‌رسد که به شادکامی مان کمک کند و بر طبق آن رفتار کنیم». «لذت‌جویی عینی^۳ این نگرش است که باید آن عملی را پی بگیریم که در واقع، بیشتر به شادکامی مان کمک می‌کند، حتی وقتی که این کار مستلزم این باشد که نظرگاه لذت‌جویانه را در عمل اختیار نکنیم» و کسی لذت‌جوی سنجیده‌کار^۴ خوانده می‌شود که «قصد دارد زندگی‌ای به لحاظ عینی لذت‌جویانه را بگذراند و با این همه به لذت‌جویی ذهنی متعهد نیست» (Railton, 1984, pp. 142-143).

به همین ترتیب، «پیامدنگری ذهنی این نگرش است که هرگاه کسی با گزینش اعمالی مواجه شود، باید بکوشد تا معین کند کدام فعل از افعالی که در اختیار است، خیر بیشتری ایجاد می‌کند و سپس باید سعی کند که بر طبق آن عمل کند»، اما بر اساس پیامدنگری عینی، «ملاک درستی یک فعل یا عمل این است که آیا آن عمل نسبت به اعمالی که در اختیار فاعل اند [در واقع] خیر بیشتری ایجاد می‌کند یا نه» و بالاخره پیامدنگر سنجیده‌کار «کسی است که تعهدی ثابت به زندگی‌ای به لحاظ عینی پیامدنگرانه دارد، ولی نیازی نیست که به هیچ شکل بخصوصی از تصمیم‌گیری معتقد باشد و بنا بر این، لزوماً در صدد تمسیت زندگی‌ای به لحاظ ذهنی پیامدنگرانه نیست»^۵ (Railton, 1984, pp. 152-153).

پیامدنگری سنجیده‌کارانه پیشنهاد ریلتون است به عنوان دیدگاه پیامدنگرانه‌ای که از مشکل بیگانگی عبور می‌کند. او ضمن مثال‌هایی نشان می‌دهد که پیامدنگر سنجیده‌کار می‌تواند به تعهدات شخصی

1. hedonist contradiction
2. subjective hedonism
3. objective hedonism
4. sophisticated hedonism

۵. ریلتون، توضیح می‌دهد که تفکیک ذهنی / عینی (subjective/objective) با تفکیک قاعده‌نگر/عمل‌نگر (act / rule) متفاوت است و بحث او در باره صورت‌های ذهنی و عینی پیامدنگری عمل‌نگر است (Railton, p. 156).

خود کاملاً پایبند باشد. همان‌طور که لذت‌جوی سنجیده‌کار می‌تواند در پی چیزهایی جز لذت باشد. او به تنیس‌بازی مثال می‌زند که وقتی هدفش را از صرف برنده شدن به خود‌بازی تغییر می‌دهد، توفیق بیشتری هم نصیبش می‌شود. همین‌طور، به عنوان پیامدنگری سنجیده‌کار، ژوان را مثال می‌زند که ترجیح می‌دهد پولی را که می‌تواند به خیره‌ای بدهد تا در روستایی که دچار خشکسالی شده چاهی حفر کنند، خرج سفری اضافی کند تا نزد همسرش برود و به او که احساس افسردگی می‌کند کمک کند، اما او معتقد است که هرچند کاری که او با انگیزه عشق به همسرش انجام می‌دهد، ممکن است موجب افزایش خیر کلی نباشد، ولی داشتن چنین روابط صمیمی و از خودگذشتگی‌هایی که آن روابط می‌طلبند، در نهایت، پیامدهای بهتری دارد.

در مجموع، حرف او این است که همان‌طور که لذت‌جوی سنجیده‌کار می‌تواند، برای این که به شادی بیشتر دست پیدا کند، بدون قصد رسیدن به شادی به اموری متعهد شود؛ زیرا از این طریق است که شادی بیشتری کسب می‌کند، به همین ترتیب، پیامدنگر سنجیده‌کار هم می‌تواند، برای این که بهترین برآمدها را ایجاد کند، امور دیگری جز پیامد هر فعل خاص را مد نظر قرار دهد؛ چون درک می‌کند که «برخی خیرها تنها در صورتی که مردم منشهای خوب پرورش‌یافته‌ای داشته باشند، به‌طور قابل اطمینانی دست‌یافتنی - یا اصلاً دست‌یافتنی - اند». بنابراین، مثلاً می‌تواند خلق و خوی خاصی را در خود پیوردد، برای این که در حالات اضطراری که مجالی برای ارزیابی پیامدنگرانه نیست بتواند به سرعت عمل کند، یا برای این که بداند که در هر موردی چه میزان وقت صرف تأمل در باب پیامدها کند. او می‌گوید:

چنانچه افراد واجد برخی الگوهای انگیزشی پایدار ویژگی‌های منشی، یا تعهدات در بادی امر به قواعد به‌علاوه هر تعهدی باشند که نسبت به عمل کردن با نیت خیر دارند، بیشتر محتمل است که درست عمل کنند. از آنجا که چنین افرادی نتایج را در همه موارد مورد توجه قرار نمی‌دهند، شماری از فرصت‌ها را برای به حداکثر رساندن خیر از دست می‌دهند؛ لکن اگر آنان به جای این همیشه می‌خواستند بکوشند که پیامدها را ارزیابی کنند، نتیجه روی هم رفته بدتر می‌بود؛ زیرا غالباً کمتر صحیح عمل می‌کردند (Railton, 1984, p. 158).

به اعتقاد ریلتون، این برداشت از پیامدنگری نه‌تنها به روابط شخصی و تعهدات پایدار مجال می‌دهد، بلکه آنها را لازم می‌شمارد و بنا بر این، موجب بیگانگی نیست.

در انتها این را هم باید افزود که ریلتون، ضمن بحث خود، شواهدی می‌آورد بر این که بیگانگی همیشه چیز بدی نیست و در تعارض میان حکم اخلاقی و بیگانه نبودن، نباید همیشه جانب دومی را گرفت. خیلی اوقات احساسات ما نیاز دارند که به مدد اخلاق تعدیل شوند. همین‌طور بازنگری تعهدات و حتی طرح‌های مبنایی شخص برای خودفرمانروایی او امری حیاتی‌اند. نیز گاه بیگانگی از اطرافیان

برای نقد اجتماعی یا نوآوری فرهنگی ضروری است. بنا براین، «دغدغه نسبت به بیگانگی نباید شکل سرسپردگی‌ای از نوع اعتبار به هر قیمتی، پیدا کند» (Railton, 1984, p. 147).

۳. نقد تدبیر ریلتون

تدبیر ریلتون برای پاسخ گفتن به اتهام بیگانگی تنها یکی از تدابیری است که پیامدنگران با طرح تقریرهای گوناگونی از پیامدنگری برای مواجهه با این مشکل اندیشیده‌اند.^۱ از سوی دیگر، پاسخ ریلتون به این ایراد نیز از زوایای مختلفی قابل نقد شمرده شده است (see Cocking & Oacley, 1995)، اما طرح این آراء، مجال وسیع می‌طلبد و هدف این مقاله صرفاً طرح پاسخی است که به نظر نگارنده می‌رسد. سخن ریلتون از سه حیث قابل نقد به نظر می‌رسد: (۱) آنچه در توضیح و توجیه مراد از خیر بیان می‌کند؛ (۲) تفکیک لذت‌جویی و پیامدنگری به انواع مذکور؛ (۳) توفیق در حل مشکلات مطرح شده از طریق این تفکیک. در ذیل به این سه مسئله می‌پردازم.

۳.۱. تعقیب شادکامی

ریلتون ضمن بیان مراد از «خیر» توضیح می‌دهد که فروکاستن همه ارزش‌ها به شادکامی نادرست است ولی در کنار اغراض دیگری که فی‌نفسه دنبال می‌شوند، می‌توان در پی شادکامی بود. ادعای اول او پذیرفتنی است، ولی ادعای دوم قابل بحث است. اولاً به نظر نمی‌رسد بتوان شادکامی را غرضی در عداد اغراض دیگر برشمرد. شکی نیست که انسان مطلوب‌هایی دارد و هرگاه به این مطلوب‌ها نائل شود، شادکام می‌شود، اما شاید بتوان گفت که «شادکامی» صرفاً نامی است که ما بر این وضعیت خاص، یعنی وضعیتی که در آن شخص به مطلوب خود دست می‌یابد، می‌نهم. خود شادکامی اصلاً چیزی نیست که بتواند مطلوب شخص باشد، بلکه همواره پادست یافتن به امر دیگری حاصل می‌آید؛ ولی وقتی همه وضعیت‌هایی که در آن شخص به مطلوب خود دست می‌یابد «شادکامی» نام داشته باشد، گویی تعقیب هر وضعیت مطلوبی همان تعقیب شادکامی است. بنا براین، شادکامی خود یک حال بخصوص و یک تجربه واحد نیست، شادکامی تنها نامی است که ما به مجموعه‌ای از احوال داده‌ایم که در ویژگی خاصی، یعنی نیل به مطلوب، با هم مشترک‌اند و البته، این مطلوب‌ها انواعی دارند، اما مسئله

۱. برای مثال، شفلر از تقریری از پیامدنگری دفاع می‌کند که ایجاد بهترین برآمد ممکن را همیشه مجاز می‌دارد، ولی همیشه آن را واجب نمی‌داند (see Scheffler, 1994). برای پاسخ‌های دیگری به این ایراد، نک: Ridge, 2001; Brink, 1986.

این است که اگر پذیرفته باشیم که رسیدن به هر مطلوبی ما را به شادکامی می‌رساند، دیگر نباید خود شادکامی را در زمره مطلوب‌های انسان به شمار آوریم و به موازات مطلوب‌های دیگر از شادکامی نیز به عنوان یکی از مطلوب‌های انسان یاد کنیم. در این صورت، به یک معنا - ی مسامحی - می‌توان گفت که در همه مواردی که انسان به دنبال مطلوبی است، در پی شادکامی است، اما به معنایی دیگر باید گفت که انسان هیچ‌گاه در پی شادکامی نیست، بلکه همواره در پی چیزهایی دیگر است که آن چیزها وقتی حاصل می‌آیند شخص را شادکام می‌سازند.

البته، در عین این که رسیدن به مطلوب انسان را شادکام می‌سازد، این امکان وجود دارد که کسی مطلوبی را به خاطر این که با رسیدن به آن شادکام شود دنبال نکند، بلکه آن مطلوب را تنها برای خودش بخواهد، هر چند که پس از رسیدن به آن شادکام می‌شود ولی چیزی که ریلتون مطرح می‌کند مطلب دیگری است که به نظر تناقض‌آمیز می‌رسد و آن این که کسی چیزی را نه برای شادکام شدن، بلکه صرفاً برای خودش دنبال کند تا از این طریق به شادکامی بیشتری برسد. مثل تیس بازی که برای برنده شدن کمتر به برنده شدن می‌اندیشد.

ریلتون قبول دارد که انسان می‌تواند روابط، تعهدات، یا عواطفی داشته باشد که منشأ خشنودی‌های عمیقی برای اویند، اما توضیح می‌دهد که این تعهدات می‌توانند مشروط و ملغی‌شدنی باشند. این سخن او نیز پذیرفتنی است؛ تعهدی می‌تواند به خاطر تعهدی مهم‌تر زیر پا گذاشته شود؛ یک رابطه عمیق و واقعی می‌تواند ویژگی‌هایی را که آن را چنین خاص کرده‌اند از دست بدهد و شخص دیگر طالب ادامه دادن آن نباشد. اما استفاده‌ای که ریلتون در ادامه از این نکته می‌کند تلویحاً این است که در نهایت، چیزی که سبب می‌شود تعهدی مهم‌تر از تعهدی دیگر با شد یا تعهدی را رها نکنیم، می‌تواند این باشد که آن تعهد چقدر ما را شادکام می‌سازد یا چه میزان پیامدهای بهتری دارد.

به تعبیر او، ساختار انگیزشی لذت‌جوی‌سنجیده‌کار (یا پیامدنگر‌سنجیده‌کار) با موقعیتی خلاف واقع روبه‌رو می‌شود. در واقع، حفظ همه این روابط و تعهدات می‌تواند مشروط باشد به شادکام ساختن شخص (یا داشتن پیامدهای بهتر)، به طوری که اگر رابطه‌ای یا تعهدی شخص را شادکام‌تر نسازد (یا پیامدهای بهتر نداشته باشد) دلیلی برای حفظ آن نداشته باشد. او می‌گوید که لذت‌جوی‌سنجیده‌کار «نیازی نیست که همواره به خاطر شادکامی عمل کند، چون می‌تواند کارهای گوناگونی را به خاطر خودشان یا به خاطر دیگران انجام دهد، اما اگر با گذراندن زندگی‌ای که به لحاظ عینی لذت‌جویانه است در مساز نبود این‌گونه عمل نمی‌کرد» و از این نتیجه می‌گیرد که در عین این که غرض اصلی او شادکامی است، تعهد به غایباتی جز شادکامی می‌تواند به موازات آن باقی بمانند. او مثال‌های متعددی می‌زند از این که شخصی برای این که به شادکامی بیشتری برسد هدف شادکام شدن را کنار می‌گذارد. مثلاً کسی

چون می‌بیند افرادی که دوستانی وفادارند شادتر از دیگرانند سعی می‌کند دوستی وفادار باشد. اما جدای از این که به قصد شادکامی دنبال شادکامی نبودن اراده‌ای متناقض می‌طلبد،^۱ اساساً قصد امری ارادی نیست که بتوان آن را بر خود تکلیف کرد و لذت‌جویی سنجیده‌کار ریلتون وقتی درمی‌یابد که مثلاً انسان‌های وفادار شادترند و می‌رسد که چگونه می‌توان دوستی وفادارتر شد، از این نکته هم غافل است که چه بسا کسی که برای شادتر بودن سعی دارد وفاداری را در خود پیروید هرگز نتواند عیناً نظیر کسی که خود وفاداری را تحسین می‌کند - و از این رو، طالب وفادار بودن است - وفادار باشد.

۲.۳. تفکیک پیامدنگری به ذهنی، عینی و سنجیده‌کارانه

ریلتون برای پیش بردن بحث خود ابتدا متناقض‌نمای لذت‌جویی را مطرح می‌کند؛ به این معنا که گاه برای شادکامی بیشتر لازم است لذت‌جو نباشیم. سپس می‌کوشد تا راه‌ها شدن از این متناقض‌نما را بیابد و این کار را از طریق تفکیک لذت‌جویی به ذهنی، عینی و سنجیده‌کارانه انجام می‌دهد. مبنای اصلی بحث ریلتون نیز تفکیک پیامدنگری به ذهنی و عینی و طرح نوع جدیدی از پیامدنگری تحت عنوان «پیامدنگری سنجیده‌کارانه» است. باید توجه داشت که ریلتون در این مقاله قصد پیشنهاد رویه‌ای اخلاقی را دارد که مستلزم بیگانگی نیست و جایگزین کردن پیامدنگری سنجیده‌کارانه به جای پیامدنگری ذهنی را رفع‌کننده این مشکل می‌داند، اما مسئله این است که به نظر می‌رسد تفکیک این انواع، پس از دقت در معنای آنها وقتی به عنوان رویه‌تصمیم‌گیری مطرح شوند، تفکیک درستی نیست. نه تفکیک لذت‌جویی به ذهنی و عینی و طبعاً نوع سومی که بر آن اساس پیشنهاد می‌شود، درست به نظر می‌رسد و نه تفکیک پیامدنگری به این انواع.

از طرفی فرق لذت‌جویی عینی و لذت‌جویی سنجیده‌کارانه معلوم نیست؛ زیرا بنا به تعریف، لذت‌جویی سنجیده‌کار در ست مثل لذت‌جویی عینی به لذت‌جویی عینی متعهد است و به لذت‌جویی ذهنی متعهد نیست. با رجوع به تعاریف پیش‌گفته، لذت‌جویی سنجیده‌کار کسی است که همان راهکاری را برای زندگی در پیش می‌گیرد که لذت‌جویی عینی برای عمل پیشنهاد می‌کند. در این صورت، معلوم نیست که فرق این دو در چیست، اما مهم‌تر این است که لذت‌جویی عینی و لذت‌جویی سنجیده‌کارانه هم خود از لذت‌جویی ذهنی قابل تمیز نیستند. اگر در تعریف این انواع دقت کنیم، درمی‌یابیم که میان آن دو و لذت‌جویی ذهنی، به عنوان راهنمای عمل شخص، در عمل تفاوتی وجود ندارد. البته، شکی

۱. همین‌طور، برای نیل به بهترین پیامد در صدد بهترین پیامد نبودن. مگر آن که کاری که از آن پیامد بهتر طلب نمی‌کنیم و آنچه از آن پیامد بهتر طلب می‌کنیم دو امر جداگانه باشند. به این مطلب در بخش ۳.۳ می‌پردازم.

نیست که تفکیک افعال به «به لحاظ ذهنی لذت جویانه» و «به لحاظ عینی لذت جویانه» تفکیکی کاملاً بجا است، چون فرق است میان کاری که از نظرگاهی لذت جویانه انجام شده است با کاری که از میان افعالی که برای فاعل مقدور است بیش از همه او را به شادکامی می‌رساند؛ اما نمی‌توان بر این اساس لذت جویی‌های متفاوتی تعریف کرد. چون درست است که لذت جوی عینی باید کاری را پی بگیرد که در واقع، به شادکامی او کمک می‌کند، اما مسئله مهم این است که او چگونه باید بفهمد که این کار چه کاری است. آیا برای یافتن کاری که باید بکند چاره‌ای جز این دارد که تا آنجا که ممکن است بکوشد تا معین کند که کدام فعل محتمل‌تر به نظر می‌رسد که به شادکامی‌اش کمک کند؟ و آیا این جز کاری است که لذت جویی ذهنی به ما توصیه می‌کند؟ در واقع، لذت جوی ذهنی هم می‌خواهد که در نهایت، کاری را انجام دهد که «در واقع» او را به شادکامی برساند و توصیه‌ای که می‌کند هم برای نیل به همان هدف است، اما می‌داند که در عین حال ممکن است آن هدف محقق نشود. چیزی که مهم است این است که لذت جوی عینی یا سنجیده‌کار هم راه دیگری برای انجام کاری که واقعاً او را به شادکامی برساند، ندارد.

بنا براین، در عین حال که افعالی به گمان او، او را به شادکامی می‌رسانند، ممکن است همان افعالی نباشند که در واقع، او را به شادکامی می‌رسانند، چاره‌ای جز این ندارد که افعال را بنا بر شناختی که نسبت به میزان ایجاد شادکامی آنها پیدا کرده است، بگزیند. در غیر این صورت، اگر بخواهد افعالی را که در واقع او را شادکام می‌سازند اختیار کند، راهی برای تمیز آنها ندارد. بنا براین، به نظر می‌رسد که اساساً تعریف کسی به عنوان لذت جوی سنجیده‌کار تناقضی در بر دارد. او کسی است که قصد دارد زندگی‌ای به لحاظ عینی لذت جویانه را بگذراند، ولی به لذت جویی ذهنی متعهد نیست؛ یعنی متعهد نیست که بکوشد معین کند کدام کار محتمل‌تر است که او را به شادکامی برساند تا بر طبق آن عمل کند، اما در این صورت معلوم نیست که چگونه می‌خواهد زندگی‌ای به لحاظ عینی لذت جویانه را بگذراند. از طرف دیگر، گویا این مطلب در نظر گرفته نمی‌شود که لذت جوی ذهنی، ضمن این که تا آنجا که ممکن است می‌کوشد ببیند چه کاری به بهترین وجه به شادکامی می‌انجامد، این مطلب را هم درمی‌یابد که برای رسیدن به شادکامی نباید همواره تنها به این مسئله اندیشید. در واقع، دریافتن این مطلب حاصل همان کوشش است. بنا براین، تغییر موضع از لذت جوی ذهنی به لذت جوی سنجیده‌کار بی‌حاصل است.

سپس ریلتون تغییر موضعی مؤثر را مطرح می‌کند که نه بی‌حاصل، ولی تناقض‌آمیز است. او می‌گوید اگر لذت جوی سنجیده‌کار ببیند که باز هم زندگی کسانی که همین لذت جویی را هم رد می‌کنند، شادتر است «ممکن است دلیلی داشته باشد برای این که باورهایش را تغییر دهد طوری که دیگر لذت جویی را به هیچ شکلی نپذیرد». این سخن به‌ویژه از این حیث عجیب است که او هنوز لذت جویی عینی را ملاک تعیین تکلیف قلمداد می‌کند و می‌گوید که «دقیقاً برای برآوردن این ملاک است که لذت جوی سنجیده‌کار باورهایش را تغییر می‌دهد» (Railton, 1984, p. 146)، ولی اگر لذت جویی

عینی ملاکی است که قرار است برآورده شود، کسی هم که در صدد آن است که این ملاک را برآورد لذت‌جوست. کسی که دریافته که به دنبال شادی نبودن شادی بیشتری به همراه می‌آورد و به این جهت به دنبال شادی نیست، در واقع، به قصد رسیدن به شادی بیشتر چنین رویه‌ای را در پیش گرفته و بنا بر این، نمی‌توان او را لذت‌جو ندانست. در واقع، تغییر باورها به لذت‌جو نبودن هم در جست‌وجوی لذت صورت می‌گیرد، اما در غیر این صورت، یعنی اگر او لذت‌جویی را کنار بگذارد، دیگر دلیلی برای کنار گذاشتن لذت‌جویی در اختیار ندارد؛ چون کنار گذاشتن لذت‌جویی به خاطر لذت‌جویی بود! اگر متناقض‌نمای لذت‌جویی که نقطه شروع این بحث بود، به گفته ریلتون، متناقض‌نمایی عملی بود و نه منطقی (see Railton, 1984, p. 141)، ظاهراً این‌جا با متناقض‌نمایی منطقی مواجهیم.

همه این مطالب در خصوص تفکیک لذت‌جویی به ذهنی، عینی و سنجیده‌کارانه در خصوص تفکیک پیامدنگری به ذهنی، عینی و سنجیده‌کارانه هم صادق است و داشتن این سه نگرش، در عمل، تفاوتی ایجاد نمی‌کند.

اینجا هم باز سؤال این است که پیامدنگر عینی یا سنجیده‌کار چگونه می‌خواهد عملی را که نسبت به اعمالی که در اختیار فاعل اند خیر بیشتری ایجاد می‌کند، بیابد. ریلتون می‌گوید کسی که زندگی به لحاظ ذهنی پیامدنگرانه داشته باشد، باید «آگاهانه خیر روی هم‌رفته را قصد کند و با وجدان کامل بهترین اطلاعات در دسترس را با بیشترین جدیت ممکن به کار گیرد». سؤال این است که پیامدنگر سنجیده‌کار که می‌خواهد زندگی به لحاظ عینی پیامدنگرانه داشته باشد، چه راهی جز این در اختیار دارد؟ همچنین می‌توان سؤال را از طرف دیگر، آغاز کرد: پیامدنگر ذهنی وقتی قصد رسیدن به خیر روی هم‌رفته را دارد، آیا می‌خواهد به آن‌چه در واقع خیر روی هم‌رفته است، برسد یا به چیزی که تنها گمان می‌کند که خیر روی هم‌رفته است؟ شکی نیست که قصد اول را دارد. خود ریلتون هم در جایی به این مطلب اذعان می‌کند (see Railton, 1984, p. 153). بنا بر این، در هر صورت، یک پیامدنگر اولاً می‌خواهد به چیزی که - در واقع - بیشترین خیر است، نائل شود و ثانیاً، جز از راه تلاش برای این که ببیند کدام گزینه بیشترین احتمال را برای تحصیل بیشترین خیر دارد، نمی‌تواند به خیر عینی راه‌برد و در این صورت، معلوم نیست که چه تفاوتی میان این سه نوع پیامدنگری باقی می‌ماند.^۱

ریلتون خود نیز لذت‌جوی سنجیده‌کار را با این مشکل مواجه می‌بیند که «چطور برای نیل به بیشترین شادکامی ممکن عمل کند؛ وقتی که بعضی اوقات - یا حتی غالباً - مسئله، مسئله عملی کردن تأملات لذت‌جویانه نیست». به نظر او، پاسخ در هر مورد پیچیده و مربوط به موقعیت است؛ برای مثال، می‌تواند

۱. هاوورد اسنایدر دلایلی می‌آورد بر این که پیامدنگری عینی اساساً غیرممکن است، یا دست‌کم پذیرش آن بسیار پرهزینه است (see Howard-Snyder, 1997).

به طرز زندگی انسان‌های از هر نظر شبیه به خود، ولی شادکام‌تر نگاه کند. اما، در این صورت، سؤال این است که چرا این پاسخ نمی‌تواند به تأملات لذت‌جویانه وارد شود و اگر وارد شود، تفاوت میان لذت‌جوی ذهنی و لذت‌جوی سنجیده‌کار چیست.

۳.۳. توفیق تقریر ریلتون از پیامدنگری در حل مشکل بیگانگی

هدف ریلتون از طرح انواع مختلف پیامدنگری این است که از طریق طرح نوع جدیدی از پیامدنگری مشکل بیگانگی شدن به واسطه تبعیت از این نظریه را حل کند. او با مثال‌های متعدد سعی در نشان دادن تفاوتی دارد که این نوع پیامدنگری از حیث مواجهه با آن مشکل دارد، اما به نظر می‌رسد کاری که در واقع، ریلتون ضمن آن تفکیک‌ها انجام می‌دهد ارائه فهم کامل‌تری است از چیزی که آن را «بیشترین خیر» می‌نامیم. به نظر می‌رسد امتیاز نگرش او عمدتاً از این حیث است که به جای این که توجه به پیامد را توجه محدود یک شخص در لحظه‌ای خاص به پیامد عملی که انجام می‌دهد در نظر بگیرد، توجه به پیامدهای اعمال از دیدی وسیع‌تر و عمیق‌تر می‌بیند. به بیان دیگر، گویا در توفیق برای حل مشکل بیگانگی، نه طرح انواع مختلف پیامدنگری (که در واقع، با هم متفاوت نیستند)، بلکه توجهی عمیق‌تر و همه‌جانبه‌تر به آن چه خیر است، می‌تواند مؤثر باشد. این توجه اختصاص به پیامدنگری سنجیده‌کار ندارد. برای مثال، چیزی که میان رابطه جان با همسرش و رابطه ژوان با همسرش تفاوت ایجاد می‌کند این است که ژوان به این مسئله پی برده که به طور کلی، برای داشتن دنیایی بهتر و برای رسیدن به خیر همه‌جانبه‌تر ایجاد روابط خیلی نزدیک و عاشقانه میان همسران می‌تواند مفید باشد؛ هرچند این روابط در بعضی موارد موجب بیشترین خیر نباشد. به همین ترتیب ممکن است کسی پرورش خلق و خوبی را برای ایجاد بیشترین خیر لازم ببیند؛ یا حتی ممکن است در یابیم که ایجاد خیر ایجاب می‌کند که در بعضی موارد اصلاً به پیامد نیندیشیم. ریلتون چنین تدابیری را در بستر پیامدنگری ممکن و آنها را پاسخ‌گوی مشکل مذکور می‌بیند.

بی‌تردید در نظر گرفتن پیامدها امکان توجه همه‌جانبه به خیر حاصل از عمل یا به خیرهای دیرپاب‌تر یا ماندگارتر را نه تنها منتفی نمی‌داند، بلکه لازم می‌شمارد. می‌توانیم شیوه نگاهمان به خیر و نحوه تحصیل خیر را عوض کنیم، اما باید گفت که دیدگاه پیشنهادی ریلتون برای این که مقصود او را حاصل آورد، دست‌کم باید واجد دو شرط باشد: نخست این که بتواند مشکلات مطرح شده را مرتفع کند و به تعبیر دیگر، بتوان از خود این ادعا که این دیدگاه می‌تواند بر مشکل پیش‌گفته فائق آید، دفاع کرد و دیگر این که دیدگاه پیشنهاد شده همچنان دیدگاهی پیامدنگرانه باقی بماند، یعنی راه‌کارهایی که برای حل مشکل پیشنهاد می‌شوند با ملاک اصلی پیامدنگری سازگار باشند. اگر دیدگاه پیشنهادی او برای حفظ

یکی از این دو شرط دیگری را زیر پا بگذارد، نمی‌توان گفت دیدگاه پیامدنگرانه موفقیت است. شاید بتوان گفت که داشتن اصولی که به آسانی - و شاید در مواردی، هرگز- زیر پا گذاشته نشوند ممکن است برای افزایش خیر کلی مفید باشد. به همین ترتیب، پرورش منشی خاص ممکن است به ایجاد خیرهای بیشتر کمک کند، یا همین‌طور داشتن عواطف قوی و پایدار نسبت به نزدیکان خود می‌تواند عاملی باشد در جهت ایجاد خیر، اما پیامدنگری در صورتی می‌تواند از این نکته برای اصلاح دیدگاه خود سود جوید که بتواند نشان دهد که میان این امور و افزایش خیر کلی رابطه‌ی علی و همیشگی وجود دارد. می‌توان مثال‌های فراوانی آورد از مواردی که توجه به عواطف شخصی مایه خیر است، ولی این مثال‌ها این قاعده کلی را اثبات نمی‌کنند که بها دادن به این عواطف نتایج بهتری دارد. از کجا معلوم که در همه موارد بها دادن به عواطف شخصی، یا داشتن خلق و خویهای خاصی به پیامدهای جمعی بهتری می‌انجامد؟ اتفاقاً بعضی از فیلسوفان منکر چنین رابطه‌ای شده‌اند؛ ویلیامز ضمن این که به آثار دورتر عمل و توسل پیامدنگران به آنها برای توجیه تصمیمی خاص اشاره می‌کند؛ می‌گوید که «یقینی که به این فرضیات راجع به آثار ممکن نسبت داده می‌شود، نسبتاً ضعیف» و البته، گاه خیلی غیرقابل قبول است (Williams, 1973, p. 100). حتی اگر مثال‌های ریلتون نمونه‌هایی در تأیید ادعای او باشند، ممکن است مثال‌های دیگری بتوان زد از عواطفی که تن دادن به آنها چنین اثری نداشته باشد؛ هرچند در همین مثال‌ها هم وجود چنین آثاری صرفاً ادعا شده است و راهی برای محرز شدن آنها وجود ندارد؛ برای مثال، چطور می‌توان دریافت که خلق و خوی ژوان و کیفیت احساس و توجه او نسبت به همسرش، در نهایت، دنیای بهتری می‌آفریند؟^۱

البته، همان‌طور که پیش از این هم اشاره شد، ریلتون معتقد نیست که همواره باید جانب بیگانه بودن را گرفت؛ زیرا بیگانگی در بعضی موارد مفید است، اما مسئله این است که در مواردی که باید جانب بیگانه بودن را گرفت و مدعی آنیم که عواطف و تعهدات شخصی یا هر امر دیگری خیر جمعی را می‌افزاید، باید این مطلب را نشان دهیم.

بنابراین، می‌توان گفت که حتی اگر رویه‌ای را که پیامدنگری سنجیده‌کارانه توصیه می‌کند در پیش بگیریم، معلوم نیست که این رویه ما را از مشکل بیگانگی برهاند؛ چون داشتن تعهدات شخصی محکم و منش و خلق و خویهای خاص وقتی از سوی پیامدنگری سنجیده‌کارانه قابل توصیه‌اند که معلوم باشد که خیر جمعی را می‌افزایند؛ حال آن که چنین مطلبی به هیچ وجه نشان داده نشده است.

شرط دیگر برای هر نوع اصلاحی در نظریه پیامدنگرانه این است که مستلزم عدول از ملاک اصلی

۱. کاکینگ و اوکلی این مسئله را از زاویه‌ای دیگر نقد کرده‌اند؛ آنان نشان می‌دهند که ژوان که نماینده پیامدنگری غیرمستقیم است، در گریز از بیگانگی نمی‌تواند موفق‌تر از جان که نماینده پیامدنگری مستقیم است، باشد (see Cocking & Oakley, 1995).

پیامدنگری نباشد. به تعبیر دیگر، لازم است پیامدنگریِ سنجیده‌کارانه همچنان نوعی پیامدنگری باشد و از آنجا که پیامدنگری این است که درستی کار را باید تنها با ملاک پیامدهای آن سنجید (see Sinnott-Armstrong)، روش ریلتون هم باید از همین ملاک استفاده کند. در عین حال، یک نظریه اخلاقی قرار است راهنمایی برای عمل باشد، به طوری که پیش از عمل بدانیم که چه کاری باید انجام داد. همان‌طور که پیشتر هم اشاره شد، می‌توان کار به لحاظ عینی درست را از کار به لحاظ ذهنی درست تفکیک کرد، اما مهم این است که تنها دومی می‌تواند راهنمای عمل ما باشد. پس لازم است با تعیین پیامدهای اعمال و تعیین میزان خیر بودن آنها کار درست را تشخیص دهیم. ممکن است پاسخ پیامدنگر این باشد که ما می‌دانیم کاری درست است که بهترین پیامدها را داشته باشد، ولی هیچ‌گاه با اطمینان نمی‌دانیم که این کار چه کاری است؛ تنها سعی می‌کنیم که کارمان را به کاری که این ملاک را برمی‌آورد نزدیک کنیم، اما این سبب نمی‌شود که ملاک کار درست را چیز دیگری بدانیم. به نظر ریلتون پیامدنگری عینی میان شروط قبول و شروط صدق یک نظریه اخلاقی تفکیک می‌نهد، کاری که به گفته او در مورد نظریه‌های فلسفی دیگر کاملاً پذیرفته است (Railton, p. 105) و به گفته سیدجویک^۱ «لازم نیست غایتی که ملاک عمل درست را ارائه می‌دهد، همواره همان غایتی باشد که ما آگاهانه آن را هدف قرار می‌دهیم. اگر تجربه نشان دهد که وقتی انسان‌ها در موارد بسیاری به انگیزه‌هایی جز صرف بشردوستی عام عمل کنند، شادکامی عام به نحو رضایت‌بخش‌تری به دست می‌آید، معلوم است که بر اساس اصول پیامدنگرانه ترجیح آن انگیزه‌ها معقول است» (Sidgwick, 1981, p. 413) و این در حالی است که گاه این موضع، از این حیث که توصیه‌هایش برای تصمیم‌گیری اخلاقی ممکن است با ملاکش برای عمل درست در تعارض قرار گیرند، خود شکن (see Sinnott-Armstrong)، یا، به تعبیر پارفیت^۲، لااقل خودزدا^۳ دانسته شده است (see Parfit, 198, pp. 39-42).

باید گفت که این مناقشه در بحث فعلی تأثیری ندارد، چون در هر حال چیزی که فعلاً محل بحث است همان توصیه‌های پیامدنگری است؛ زیرا آنچه، بنا بر ادعا، شخص را بیگانه می‌سازد عمل بر اساس توصیه‌های اخلاقی است و نه ملاک عمل درست. حال، به گفته ریلتون، پیامدنگر سنجیده‌کار ممکن است پرورش خُلق و خواهایی را توصیه کند که گاه او را به نقض ملاک خودش برای عمل درست سوق می‌دهند، چون او دریافته است که با داشتن آن ویژگی‌ها احتمال درست عمل کردن روی هم‌رفته بیشتر است، هرچند به جهت داشتن آنها در بعضی موارد کاری را که موجب بیشترین خیر است، انجام

1. Henry Sidgwick
2. Derek Parfit
3. self-effacing

ندهد (Railton, 1984, pp. 157-158). اما این توصیه بسیار مبهم است. چون معلوم نمی‌کند که آیا توصیه این است که هیچ‌گاه به پیامدهای تک تک افعال نیندیشیم یا بعضی اوقات چنین کنیم و اگر بعضی اوقات قرار است به پیامدها فکر نکنیم با چه معیاری باید بدانیم که در کدام موارد چنین کنیم.

با توجه به این نکته، گو یا ریلتون بنا دارد تقریری از پیامدنگری عرضه کند که امتیازهای نگرش فضیلت‌نگرانه یا وظیفه‌نگرانه را هم در خود بگنجاند. او خود اشاره می‌کند به این که این تقریر شهوداتی را که پیامدنگری قاعده‌نگر یا ویژگی‌نگر را جذاب ساخته در اختیار می‌گیرد. جذابیتی ناشی از درک این که گاه باید ویژگی‌های منشی یا تعهداتی چنان محکم به اصول یا اشخاص داشته باشیم که به خاطر فایده بیشتر کنار گذاشته نشوند. در واقع، حرف او این است که برای برخورداری از امتیازات این نظریه‌های لازم نیست از پیامدنگری عدول کنیم، ولی مسئله این است که اگر قرار است که هر کسی در هر موردی از این‌گونه امور به این فکر کند که چه رویه‌ای را باید در پیش گیرد تا نتایج بهتری بیافریند، این سؤال باقی می‌ماند که چگونه باید دریابد که چه رویه‌ای و داشتن کدام ویژگی‌ها به نتایج بهتری می‌انجامد؛ چون این نتایج هنوز حاصل نشده‌اند که با رجوع به آنها جواب را پیدا کند، جز در صورتی که قواعدی کلی در این باب وجود داشته باشد که به آنها رجوع کند پاسخی دریافت نخواهد کرد، اما ریلتون پیامدنگری قاعده‌نگر را موجه نمی‌داند (see Railton, 1984, p. 156) و مسئله این است که پیامدنگر عمل‌نگر ابزاری برای تشخیص این که چه خلق و خوویی آثار بهتر دارد، در اختیار ندارد.

به نظر می‌رسد پیامدنگری هر اندازه بکوشد تا امتیازات نظریه‌های دیگر را به نگرش خود بیفزاید، با خلأیی از حیث ارزش‌های اخلاقی مواجه است که از این طریق پُر نمی‌شود. در نگاه پیامدنگر، همه ارزش‌ها با اموری بیرون از ما تعیین می‌شوند و درک اخلاقی ما در تعیین آنها نقشی ندارد. از این حیث پیامدنگری بیش از دو دیدگاه هنجاری دیگر استعداد بیگانه ساختن انسان را دارد. به گفته برنارد ویلیامز، پیامدنگری، از این حیث که به اخلاق از نقطه نظر وضع امور موجود در عالم می‌اندیشد، حس اخلاقی انسان را اتفاقی بیرون از خود اخلاقی او می‌داند و از این رو، انسان را از احساس اخلاقی‌اش بیگانه می‌سازد و سپس از این طریق او را از همه چیزهایی که حس اخلاقی‌اش آنها را ترجیح می‌دهد نیز بیگانه می‌سازد (Williams, 1973, pp. 103-104). این نکته که آیا بدون رجوع به حس اخلاقی و تنها با بررسی آثار اعمال می‌توان خلق و خوهایی را که به پیامدهای بهتری می‌انجامد، تشخیص داد یا نه بسیار محل تردید است. می‌توان پرسید که آیا شخصی مثل ژوان با نظر به این که داشتن این خصصت‌ها در نهایت، دنیای بهتری می‌آفریند آنها را در خود می‌پرورد که جای این سؤال هست که چطور این مطلب را می‌فهمد، یا با صرف نظر از آن پیامد چنین می‌کند که به این معناست که به روش پیامدنگرانه راه زندگی خود را تعیین نمی‌کند.

پس اگر برای التزام به این نوع پیامدنگری رجوع به ملاک‌های دیگری جز پیامدها مورد نیاز است، چرا بر پیامدنگرانه بودن، یا صرفاً پیامدنگرانه بودن، این دیدگاه تأکید بورزیم؟ آیا این بدین معنا نیست که

در تعیین کار درست به ملاک‌هایی از انواع مختلف نیاز داریم؟ تدابیر اصلاح‌گرا نه ریلتون کاملاً بجاست ولی در دیدگاهی که او عرضه می‌کند، دیگر با آن ملاک سراسر است و روشنی که پیامدنگری در اختیار ما می‌گذاشت سر و کار نداریم، بلکه با نظام پیچیده‌ای از امور متنوعی مواجهیم که بسیار مبهم است و امکان تعارض این امور با یکدیگر نیز همچنان باقی است.

بنابراین، ریلتون از طرفی نمی‌تواند نشان دهد که بیگانه نبودن از اموری که برای ما ارزشمند تلقی می‌شوند همواره بالمآل به خیر بیشتر منتهی می‌شود، اما از سوی دیگر، اگر بخواهد آن‌چه را که به خیر بیشتر منتهی می‌شود از غیر آن تمیز دهد ابزاری پیامدنگرانه برای این تشخیص در اختیار ندارد. پس یا باید از ادعای خود دست بکشد و یا از پیامدنگری محض عدول کند.

۴. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مسئله این بود که گاه حکم اخلاق مستلزم به حاشیه راندن امور ارزشمندی چون عشق، دوستی و برخی غایات شخصی است و از این حیث موجب بیگانگی شخص از تعهدات شخصی و عواطفش و از انسان‌های دیگر است. به نظر ریلتون، تقریری از پیامدنگری که او آن را «پیامدنگری سنجیده‌کارانه» می‌نامد، چنین لازمه‌ای ندارد. به گفته او پیامدنگری دیدگاهی است که در صدد بیشترین خیر است؛ ولی مراد از «خیر» صرفاً شادکامی نیست، بلکه امور متنوعی را می‌توان واجد ارزش ذاتی دانست و به این معنا از خیر، هر رویه‌ای که پیامدهای بهتری ایجاد کند، مورد تأیید پیامدنگری است. پس اگر دیدیم که در مواردی این نه توجه به پیامدها است که موجب دست یافتن به بهترین پیامدها می‌شود، بلکه صرف نظر از پیامدها و در نظر گرفتن امور دیگری چنین نتیجه‌ای دارد باید همان امور را در نظر بگیریم. در این صورت، از آنجا که حفظ عشق، تعهدات شخصی، یا هر امر دیگری که زندگی را ارزشمندتر می‌سازد، پیامدهای بهتری به بار می‌آورد لازمه چنین دیدگاهی است. بنا براین، این دیدگاه موجب بیگانگی نخواهد بود.

اما به نظر می‌رسد که پیامدنگری سنجیده‌کارانه دیدگاهی متفاوت با دو نوع دیگر پیامدنگری را تعریف نمی‌کند؛ چون در هر حال تنها پیامدنگری ذهنی است که در عمل به کار می‌آید و حتی وقتی می‌خواهیم که پیامدهای بالفعل و واقعی را ملاک تصمیم قرار دهیم جز با کمک گرفتن از پیامدهایی که برای عمل می‌شناسیم، نمی‌توانیم عمل کنیم. بنا براین، تفکیک این انواع گره‌ای را نمی‌گشاید. سنجیدگی‌ای که ریلتون در دیدگاه پیامدنگرانه لازم می‌بیند، بیشتر مربوط به توجه به پیامدها در بستری گسترده‌تر به جای توجه به پیامد هر عمل است که کاملاً هم معقول و پذیرفتنی است؛ ولی مسئله این است که اعمال آن در این دیدگاه انواعی از مشکلات را پیش می‌آورد.

راهکار ریلتون افزون بر این که مشکلات کلی پیامدنگری را همچنان حل نشده می‌گذارد، دو مشکل

دیگر پیش می‌آورد: مشکل اول مربوط به پذیرش اصل مدعای اوست. ریتون، برای نشان دادن این که پروردن اموری چون عشق، دوستی، یا داشتن تعهدات شخصی به نتایج بهتری ختم می‌شود تا توجه به پیامد یکایک افعال، صرفاً به چند مثال تکیه کرده و دلیلی بر این مدعا نیاورده است. مسئله این است که هر چه با دید گسترده‌تری به پیامدهای افعال نظر کنیم، تعیین این که به شادکامی منجر می‌شوند یا نه، دشوارتر هم خواهد بود. این مطلب که همواره آن‌چه برای زندگی افراد ارزشمند است، خیر کلی را نیز می‌افزاید، کاملاً قابل تردید است. بنا بر این، تا وقتی با دلایلی نشان نداده باشیم که این امور قطعاً به نتایج بهتری می‌انجامند، مشکل به بیگانگی انجامیدن پیامدنگری هم حل نشده است.

مشکل دوم این است که اگر این برداشت درست باشد، برای این که بتواند دفاعی از پیامدنگری تلقی شود، کافی نیست که مطلب صحیحی باشد، بلکه لازم است بتواند نوعی پیامدنگری تلقی شود، به این معنا که با در نظر گرفتن پیامدها کار درست را تعیین کند. برای این که بینیم در پیش گرفتن رویه‌های خاصی در زندگی، مثلاً پرورش عشق یا دوستی‌ها درست است یا نه، باید پیامدهای آنها را بررسی کنیم، اما پیامدنگری اساساً با مشکل بسیار مهم چگونگی ارزیابی پیامدها روبه‌روست و دیدگاه پیشنهادی ریتون این مشکل را دوچندان می‌کند؛ زیرا چه‌بسا تعیین پیامدهای هر فعل باز هم ساده‌تر باشد تا تعیین پیامدهای رویه‌های مختلفی که می‌توان در زندگی در پیش گرفت. در این دیدگاه ملاک روشن و مشخصی برای این که در کدام موارد خلق و خوئی را باید پرورش داد یا به تعهدات شخصی پایبند بود نمی‌یابیم. این دیدگاه آنقدر مرزهای ملاک پیامدنگرانه عمل درست را عام و نامتعیین و مبهم می‌گذارد که حتی اگر صحت آن را تضمین کند، کارایی را از آن سلب می‌کند؛ به طوری که به تعیین تکلیف اخلاقی کمکی نمی‌کند. ممکن است به این نتیجه دست یابیم که برای رسیدن به هدف اخلاق باید، به اقتضانات متفاوت، از چندین ملاک مختلف استفاده کنیم و دست به دامان ملاکی جز پیامدهای فعل بشویم. در این صورت، آن‌چه از پیامدنگری باقی می‌ماند این است که در صدد ایجاد دنیای بهتری باشیم، چیزی که ظاهراً مخالفی ندارد، اما مهم این است که دیگر نمی‌توانیم نام «پیامدنگری» بر آن بگذاریم و بهتر است اصطلاح دیگری پیشنهاد کنیم و البته، در تلفیق ملاک‌های مختلف هم ممکن است با تعارضاتی مواجه شویم که حل آنها از عمده‌ترین مشکلات پیش روی اخلاقیات است.

سخنان ریتون گویای تلاشی جدی برای دست‌یافتن به راهی سنجیده برای تصمیم‌گیری اخلاقی است که همه ملاحظات معقول را بتوان در آن جای داد، ولی به نظر می‌رسد که اساساً چنین تلاشی قرین توفیق نیست. ملاحظاتی که در اخلاق نقش‌آفرین‌اند آنقدر گسترده و پیچیده‌اند که گنجاندن آنها در قالب نظریه‌ای واحد بسیار بعید می‌نماید و مناقشات درازآهنگ صاحبان این نظریه‌ها می‌تواند مؤید این مطلب تلقی شود.

References

- Brink, D. O. (1986). Utilitarian morality and the personal point of view. *The Journal of Philosophy*, 83(8), 417-438. doi: jphil198683846
- Cocking, D. & Oakley, J. (1995). Indirect consequentialism, friendship and the problem of alienation. *Ethics*, 106(1), 86-111.
- Howard-Snyder, F. (1997). The rejection of objective consequentialism. *Utilitas*, 9(2), 241-248. Doi: 10.1017/s0953820800005306
- Jackson, F. (1991). Decision-theoretic consequentialism and the nearest and dearest objection. *Ethics*, 101(3), 461-482. doi: 10.1086/293312
- Miller, D. E. (2013). Reactive Attitudes and the Hare° Williams Debate: Towards a New Consequentialist Moral Psychology. *The Philosophical Quarterly*, 64(254), 39-59. doi: 10.1093/pq/pqt010
- Parfit, D. (1984). *Reasons and Persons*. Oxford: Clarendon Press.
- Railton, P. (Spring, 1984). Alienation, Consequentialism and the Demands of Morality. *Philosophy & Public Affairs*. 13(2) 134-171.
- Ridge, M. (2001). Agent-neutral Consequentialism from the Inside-out: Concern for Integrity without Self-indulgence. *Utilitas*, 13(2), 236-254. doi: 10.1017/S0953820800003150
- Schacht, R. (1971). *Alienation*. Garden City, NY: Doubleday.
- Scheffler, S. (1994). The rejection of consequentialism: A philosophical investigation of the considerations underlying rival moral conceptions. doi: 10.1086/292695
- Sidgwick, H. (1907). *The Methods of Ethics*. (7th Edition). London: Macmillan.
- Sinnott-Armstrong, W. (2015). Consequentialism. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2015). Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/win2015/entries/consequentialism/>.
- Smart, J. J. & Williams, B. (1973). *Utilitarianism: For and against*. Cambridge University Press.
- Stocker, M. (1977). The schizophrenia of modern ethical theories. *The Journal of philosophy*. 73 (14). 453-466.
- Williams, B. (2006). *Ethics and the Limits of Philosophy*. London and New York: Routledge.